

Milena Valenčič Zuljan, Janez Vogrinc,
Cveta Bizjak, Zvonka Krištof, Jana Kalin

Izzivi mentorstva

UČBENIK

Evropski
Socialni
Sklad

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA ŠOLSTVO IN ŠPORT

Univerza v Ljubljani
Pedagoška fakulteta

Milena Valenčič Zuljan, Janez Vogrinc
Cvetka Bizjak, Zvonka Krištof, Jana Kalin

Izzivi mentorstva

UČBENIK

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA ŠOLSTVO IN ŠPORT

Evropski
Socialni
Sklad

Ljubljana, 2007

Naslov Izzivi mentorstva
Avtorji Milena Valenčič Zuljan, Janez Vogrinc, Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani
Cvetka Bizjak, Zavod RS za šolstvo
Zvonka Krištof, Šolski center Novo mesto
Jana Kalin, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Uredila Milena Valenčič Zuljan
Recenzija Sofija Vrcelj, Filozofska fakulteta, Univerza Rijeka
Nives Ličen, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Roman Vogrinc, Gimnazija Ledina
Janja Klander, Osnovna šola Prule
Lektura Tanja Šuštar, Andreja Rolih
Izdala in založila Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani
Za izdajatelja Cveta Razdevšek Pučko, dekanja
Slika na naslovnici Jana Kalin
DTP Igor Cerar
Tisk Tiskarna Littera picta d.o.o, Ljubljana
Naklada 200
Leto izida 2007 (prvi natis)

©2007 avtorji

Knjiga je financirana iz sredstev projekta Partnerstvo fakultet in šol v letih 2006 in 2007, Model II: Oblikovanje in evalviranje modela sistematičnega uvajanja pripravnikov in začetnikov v pedagoškem poklicu v vzgojno-izobraževalno delo (Evropski socialni sklad in Ministrstvo za šolstvo in šport)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

371.12.011.3-051(082)

IZZIVI mentorstva : učbenik / Milena Valenčič Zuljan ... [et al.] ;
[uredila Milena Valenčič Zuljan]. - 1. natis. - Ljubljana : Pedagoška fakulteta, 2007

ISBN 978-961-253-022-8
1. Valenčič-Zuljan, Milena
234855680

VSE PRAVICE PRIDRŽANE. REPRODUCIRANJE IN RAZMNOŽEVANJE DELA PO ZAKONU O AVTORSKIH PRAVICAH NI DOVOLJENO.

Kazalo

Predgovor	7
1 Učiteljeva poklicna vloga in učiteljev profesionalni razvoj (Milena Valenčič Zuljan, Janez Vogrinc)	13
1.1 Učiteljeva poklicna vloga in učiteljeve kompetence	13
1.1.1 Učiteljeve kompetence	17
1.2 Učiteljev profesionalni razvoj in faze v profesionalnem razvoju	27
1.3 Možnosti spodbujanja učiteljevega profesionalnega razvoja	33
1.3.1. Refleksija – sredstvo za spodbujanje učiteljevega profesionalnega razvoja	41
1.3.2 Kognitivno-konstruktivistični model pouka in spodbujanje učiteljevega profesionalnega razvoja	43
2 Medosebno komuniciranje v procesu mentoriranja (Jana Kalin, Milena Valenčič Zuljan)	45
2.1 Kaj je komunikacija, komuniciranje?	45
2.2 Značilnosti medosebnega komuniciranja	46
2.3 Poslušanje – pomemben predpogoj doseganja kakovostnega komuniciranja	48
2.4 Preseganje šumov v medosebnem komuniciranju in doseganje popolne pozornosti	50
2.5 Jasnost izražanja – temelj kakovostne komunikacije	54
2.5.1 Spodbujanje mišljenja	57
2.6 Povratna informacija	58
2.6.1 Uporaba parafraziranja pri mentorskem delu	60
2.6.2 Oblikovanje vprašanj, ki spodbujajo k razmišljanju	64

2.6.3	<i>Molk in uporaba premorov pri odzivanju na sporočila</i>	65
2.7	Strukturiran pogovor – pot za doseganje konkretnih ciljev v učnih interakcijah	67
2.8	Metakomunikacija – pogovor o pogovoru	68
3	Mentor in učenje iz izkušenj	
	(Cvetka Bizjak, Milena Valenčič Zuljan)	71
3.1	Refleksija v procesu izkustvenega učenja	72
3.2	Samoevalvacija v procesu izkustvenega učenja	85
3.2.1	<i>Pomen kazalcev kakovosti v procesu samoevalvacije</i>	90
3.3	Kritični prijatelj – spodbujevalec učiteljevega razvoja	93
3.3.1	<i>Kritični prijatelj v vlogi direktivnega in nedirektivnega posredovanja povratne informacije</i>	95
3.3.2	<i>Izkustveno učenje skozi svetovalni razgovor</i>	98
4	Mentor in raziskovanje	
	(Janez Vogrinc, Milena Valenčič Zuljan)	109
4.1	Opredelitev akcijskega raziskovanja	111
4.2	Značilnosti akcijskega raziskovanja	112
4.2.1	<i>Akcijsko raziskovanje izvajajo praktiki</i>	112
4.2.2	<i>Akcijska raziskava je vezana na konkretno situacijo</i>	113
4.2.3	<i>Akcijska raziskava poteka na podlagi fleksibilnega raziskovalnega načrta</i>	114
4.2.4	<i>Tehnike zbiranja podatkov v akcijskem raziskovanju</i>	115
4.2.5	<i>Triangulacija</i>	116
4.2.6	<i>Akcijsko raziskovanje je most med kvalitativnim in kvantitativnim raziskovanjem</i>	117
4.2.7	<i>Analiza zbranih podatkov</i>	120
4.2.8	<i>Akcijsko raziskovanje v šolah je dejavnik učiteljevega profesionalnega razvoja</i>	123

5 Mentor v procesu spodbujanja pripravnikovega profesionalnega razvoja	125
5.1 Mentorjeve kompetence, vloge in naloge v procesu mentoriranja (Cvetka Bizjak, Milena Valenčič Zuljan)	125
5.1.1 Razmišljanje pripravnikov o procesu pripravnštva in vlogi mentorja (Karmen Peršin, Alenka Gorjan, Matejka Križan)	134
5.2 Načrtovanje in spremljanje pripravnštva (Cvetka Bizjak)	139
5.2.1 Organizacijski vidik načrtovanja pripravnštva	139
5.2.2 Vsebinski vidik načrtovanja pripravnštva	140
5.2.3 Procesni vidik načrtovanja pripravnštva	141
5.2.4 Pripravnikov portfolijo	142
5.3 Opazovanje in analiza pouka ter drugih dejavnosti (Milena Valenčič Zuljan, Janez Vogrinc)	148
5.3.1 Mentor v procesu opazovanja pouka	148
5.3.2 Mentor v procesu analize pouka	156
6 Zakonodajna ureditev opravljanja pripravnštva in strokovnega izpita na področju vzgoje in izobraževanja (Zvonka Krištof)	165
6.1 Zakonodaja, ki ureja področje pripravnštva in strokovnega izpita na področju vzgoje in izobraževanja	165
6.2 Pripravnštvo strokovnih delavcev na področju vzgoje in izobraževanja	166
6.2.1 Kdo je pripravnik?	166
6.2.2 Trajanje pripravnštva	168
6.2.3 Program pripravnštva	168
6.2.4 Naloge mentorja	170
6.2.4.1 Poročilo	171
6.2.5 Naloge pripravnika	171
6.2.6 Dokumentacija o poteku pripravnikovega usposabljanja	172

6.3 Strokovni izpit za strokovne delavce na področju vzgoje in izobraževanja	173
6.3.1 Pogoji za opravljanje strokovnega izpita	173
6.3.2 Prijava na strokovni izpit	175
6.3.3 Obseg in vsebina strokovnega izpita	175
6.3.4 Postopek opravljanja strokovnega izpita	176
6.3.4.1 Roki ustnih izpitov	176
6.3.4.2 Uspeh na strokovnem izpitu	176
7 Ravnateljeva vloga v procesu pripravništva (Zvonka Krištof)	179
7.1 Ravnateljeva vloga v procesu pripravništva in pri delu z učitelji začetniki z vidika profesionalnega razvoja	181
7.1.1 Organizacija in vodenje ter izvajanje pripravništva	181
7.1.2 Vloga ravnatelja kot svetovalca, ocenjevalca in nadzornika v procesu pripravništva	182
7.1.3 Pripravništvo z vidika profesionalnega razvoja organizacije in posameznih akterjev pripravništva	184
Literatura	187
Priloge	199
Indeks pojmov	245

Predgovor

Mentoriranje je zelo pogosta oblika učenja v poklicnem usposabljanju. Za mentorja so običajno izbrani posamezniki, ki svojo poklicno vlogo kakovostno opravljajo in imajo poleg tega ustrezne osebne lastnosti za delo z odraslimi.

V poklicni pripravi učiteljev v času študija na fakulteti in v njihovem uvajanju v poklic je mentoriranje zelo pomembno. Danes, ko govorimo o obdobju vseživljenjskega izobraževanja, pa pridobiva mentorstvo nove dimenzije; v proces mentoriranja ne vstopata le študent oz. pripravnik in izkušen mentor, kar je bila značilnost klasičnega mentorstva, temveč tudi dva (ali več) strokovnjakov, ki si v procesu učenja določenih strokovnih novosti nudita profesionalno oporo in tako skozi proces lastnega profesionalnega razvoja prispevata k uveljavitvi optimalnih strokovnih rešitev.

Domače in tuje raziskave ugotavljajo, da študenti in učitelji začetniki ocenjujejo, da ima mentor (skozi celotno praktično izobraževanje) zelo velik vpliv na njihovo poklicno delovanje in razmišljanje. Da bo ta vpliv ustrezno izrabljen in bo dolgoročno spodbujal posameznikov profesionalni razvoj, je pomembna vzpostavitev partnerstva med šolami in drugimi vzgojno-izobraževalnimi institucijami in fakultetami, ki usposablajo pedagoške delavce, ter ustrezno definiranje mentorjevega položaja. Prav tako je pomembna pripravljenost učiteljev za sprejem mentorske vloge. Medtem ko učitelji, ki opravljajo vlogo mentorja, večinoma navajajo, da so to vlogo sprejeli zaradi izziva, ki jim ga mentoriranje prinaša (Bizjak 2000, Valenčič Zuljan idr. 2005), iz druge raziskave (Klander 2007), ki je proučevala dejavnike učiteljevega profesionalnega razvoja, in ki je zajela tudi učitelje, ki niso v mentorjevi vlogi, razberemo, da so mentoriranju kot obliki spodbujanja lastnega profesionalnega razvoja anketirani učitelji pripisali manjšo možnost. Iz tega lahko predpostavljamo, da imajo učitelji zelo različno pojmovanje mentorske vloge kot tudi, da so različno pripravljeni za sprejem le-te.

Temeljna postavka učinkovitega mentoriranja je mentorjeva usposobljenost za mentoriranje. Zavedati se moramo, da za kakovostno mentoriranje ni dovolj le dobro poučevanje, temveč gre za specifično usposobljenost.

Visokošolski učbenik »Izzivi mentorstva« je nastal kot rezultat projekta Partnerstvo fakultet in šol v letih 2006 in 2007 – Model sistematičnega uvajanja pripravnikov in začetnikov v pedagoškem poklicu v vzgojno-izobraževalno delo, ki ga je omogočilo sofinanciranje Evropskega socialnega sklada Evropske unije in Ministrstva za šolstvo in šport Republike Slovenije.«

Eden izmed ciljev omenjenega projekta je bila tudi priprava mentorske licence in modela usposabljanja mentorjev. Da bi izpolnili te naloge, pa tudi da bi lahko dolgoročno prispevali k učinkovitemu izobraževanju mentorjev in ne nazadnje tudi zato, ker v slovenskem prostoru še nimamo tovrstnega učbenika za mentorje, smo se odločili oblikovati pričujoče delo.

Pri njegovem oblikovanju smo izhajali iz pregleda tuje in domače literature in raziskav, ki obravnavajo problematiko mentorstva, ter iz praktičnih izkušenj, ki smo si jih avtorji pridobili v procesu usposabljanja mentorjev. V letih 2004 - 2007 smo v okviru projekta Partnerstvo fakultet in šol in Programov za profesionalni razvoj učiteljev, izpeljali 6 seminarjev za mentorje. Vsem, ki so se tovrstnega izobraževanja udeležili in še zlasti vsem sodelujočim v projektu Partnerstvo fakultet in šol, se iskreno zahvaljujemo za sodelovanje in konstruktivne pripombe ter predloge.

Osnovna predpostavka avtorjev učbenika je, da se poklicnih vlog najučinkoviteje učimo, če teoretična spoznanja kritično ovrednotimo z vidika lastnih izkušenj in pojmovanj ter širših poklicnih in družbenih dimenzij ter jih premišljeno preizkusimo v lastni praksi in obratno, če izhajajoč iz lastne prakse le-to kritično raziskujemo in osmislimo s teorijo. Zato smo se pri koncipiranju učbenika izogibali zgolj nivoju posredovanja enopomenskih praktičnih navodil in konkretnih napotkov. Vsebine v učbeniku smo poskusili teoretično utemeljiti in jih osvetliti z ugotovitvami različnih raziskav, vprašanji in dilemami, ki se v praksi pojavljajo, hkrati pa jih ob primerih in izsekih praktično

demonstrirati in pojasniti, da bi jih lahko bralec poglobljeno razumel in s premislekom praktično uporabil. Oblikovali smo tudi nabor različnih protokolov opazovanja pouka in izvedbe analiz učnih ur. Želimo, da bi bili mentorjem v pomoč pri ustvarjalnem vodenju mentoriranca, naj si bo to pripravnik, študent ali kolega, ki nas poprosi za vlogo kritičnega prijatelja.

Učbenik je delo petih avtorjev iz štirih različnih institucij: Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani, Filozofske Fakultete Univerze v Ljubljani, Zavoda RS za šolstvo in Šolskega centra Novo mesto. Vsebinsko je razčlenjen v sedem poglavij, ki se nadalje delijo še na podpoglavja, skozi celoto pa se kot rdeča nit prepleta trojna mentorjeva vloga: biti čustveno motivacijski podpornik, kritičen izzivalec in spodbujevalec pripravnikove poklicne vizije.

V prvem poglavju sta se avtorja podrobneje posvetila učiteljevemu profesionalnemu razvoju. Da bo mentor dobro opravljal svojo vlogo mu mora biti najprej njegov profesionalni razvoj vrednota, poznati pa mora tudi njegovo teoretično ozadje, značilnosti učiteljevega profesionalnega razvoja, osnovne značilnosti začetnega obdobja ter dejavnike, ki ta razvoj spodbujajo in tiste, ki nanj vplivajo zaviralno. Avtorja izpostavljata refleksijo kot temeljno gibalno učiteljevega profesionalnega razvoja. Raziskave (Zeichner&Tabachnick 1982, Zeichner&Liston 1986) namreč opozarjajo na odsotnost poglobljene refleksije in prisotnost mojstrskega modela v izobraževanju učiteljev v času pedagoške prakse. Ta izhaja iz ozkega pogleda na praktično ravnanje, predvsem z vidika praktičnega znanja. Tu je mentor zgolj v vlogi modela oziroma posredovalca informacij. Mentoriranje je večinoma usmerjeno v to, kako je bil pouk načrtovan in izveden, redkeje pa v vprašanja »zakaj tako ali kako še«. Gre za trening v uporabi učnih oblik in metod brez ozaveščanja o njihovem globljem pomenu, brez povezovanja z razumevanjem teorije. Handal in Lauvas (1987) poudarjata pomen refleksivnega modela, kjer predstavlja osvetljevanje študentovih in pripravnikovih pojmovanj in praktičnih teorij izhodiščno točko mentoriranja. Tudi avtorja se zavedata pomena osvetljevanja posameznikovih pojmovanj, zato jim namenita posebno pozornost.

Za kakovostno organizacijo in potek pripravništva so temeljnega pomena natančno določene in operacionalizirane kompetence. Te

predstavljajo osnovo za načrtovanje, spremljanje in končno vrednotenje pripravnikovega dela. V prvem poglavju so opredeljene kompetence, prikazane so različne klasifikacije kompetenc in predstavljeni rezultati raziskave, ki je zajela pripravnike, mentorje in ravnatelje, o pomenu posameznih kompetenc za učiteljski poklic.

Osnovna postavka kakovostnega mentoriranja je vzpostavitev profesionalnega odnosa med mentorjem in pripravnikom, ki temelji na medsebojnem zaupanju in spoštovanju. V drugem poglavju avtorici osvetlujeta pomen komunikacije za kakovostno mentoriranje. Proces medosebnega komuniciranja je temeljno in nenadomestljivo sredstvo analiziranja, uvidevanja, prepoznavanja, ozaveščanja, načrtovanja in reflektiranja tega, kar se je dogajalo pri pouku oz. pri katerem koli drugem delu pripravnika. Zato je skrb za kakovost medosebnega odnosa in komuniciranja med mentorjem in mentorirancem bistvenega pomena. Pomembno je, da se mentor in mentoriranec zavedata medsebojne soodvisnosti v tem procesu ter sprejemata in spoštujeta drug drugega. Tako mentor kot mentoriranec soustvarjata proces medosebnega komuniciranja, ga vzpostavljata, usmerjata in vzdržujeta. V prispevku analiziramo temeljne dejavnike kakovostnega medosebnega komuniciranja z vidika vloge in nalog mentorja. Izpostavimo pomembnost sposobnosti poslušanja in vzpostavljanja popolne pozornosti, skrb za jasnost izražanja, ki vodi k spodbujanju mišljenja in reflektiranja svojega dela, ter pomen povratne informacije v medosebni komunikaciji, s posebnim poudarkom na zmožnosti parafraziranja v procesu mentoriranja. Samo ob učenju in izvajanju metakomunikacije (pogovora o pogovoru) pa lahko razvijamo bolj kakovostno komuniciranje in s tem tudi boljši mentorski proces.

Na prvi dve poglavji se tesno navezuje tretje poglavje, ki je usmerjeno v učenje iz izkušenj, v zadnjem delu pa je predstavljen svetovalni pogovor. V tem poglavju avtorici vrednost refleksije ponazorita s pomočjo praktičnih primerov, ter ponudita različne pristope za spodbujanje le-te. Pripravištvo je obdobje, v katerem je na prvem mestu pridobivanje izkušenj v neposredni praksi. Zato smo učenju iz izkušenj namenili posebno pozornost. Predstavili smo različne procese, ki so nujni, da učenje iz izkušenj poteka kakovostno. Mnogi od teh procesov so v slovenski šolski kulturi še premalo uveljavljeni, zato je prav, da jih

Učbenik Izzivi mentorstva je bogat vir za samostojno učenje in razvijanje profesionalne vloge. Pripravljen je kot preplet prikazov raziskav, teoretičnih modelov in vprašanj iz prakse. Možnost za samostojno učenje predstavlja tudi zbirka raznih protokolov za opazovanje in analiziranje dela ter evalviranje pouka, ki so zbrani v prilogah.

Mentoriranje opredelijo kot "obliko učenja". Besedilo se osredotoči na vlogo mentorja, ki je ekspert, in mentoriranca, ki je pripravnik. Hkrati pa daje slutiti tudi nove vloge mentorja, ki se bodo razvile v različnih starostnih skupinah in na različnih profesionalnih poljih. V povezavi z akcijskim raziskovanjem je, denimo, lahko mentor mlajši strokovnjak in mentorirani starejši učitelj. Učbenik bo dobrodošel tudi za mentorje v drugih poklicnih okoljih, v neformalnih skupinah in pri individualnem učenju v dvojicah. Eksplicitno opozorijo na pomen povezovanja izobraževalnih ustanov (fakultet) z ustanovami, kjer se bodo diplomanti zaposlovali (šole) in na vlogo mentorjev pri mreženju znanja.

V učbeniku bo vsak izobraževalec našel kaj zase in razvoj svojih profesionalnih zmožnosti, saj v besedilu naletimo na različne vloge mentorja. Mentor je lahko model za učenje, je vodnik v kulturo institucije (šole), je vir podpore in prenosa vedenja ter tudi pobudnik novega iskanja. Besedilo je prijetno za branje. Avtorice in avtor svoje analize popestrijo s primeri iz prakse in s prikazom različnih tehnik dela. V pomoč bo vsem izobraževalcem, ki se srečujejo z vlogo mentorja, bodisi v šolah ali v drugih okoljih.

Iz recenzije dr. Nives Ličen, doc.

ISBN 978-961-253-015-0

9 789612 530150